

FORRÁSOK

1918. évi X. Néptörvény a Magyarországon élő ruszin (ruthén) nemzet autonómiájáról

„1. §

A Magyarországon élő ruszin (ruthén) nemzetet saját beligazgatásának, igazságszolgáltatásának, közművelődésének, vallása gyakorlatának és nyelve használatának körében mind törvényhozási, mind kormányzati tekintetben teljes önrendelkezési jog illeti meg, amelyre nézve a jelen törvényben foglalt szabályok irányadók.

2. §

Máramaros, Ugocsa, Bereg és Ung vármegyék ruszinlakta részeiből Ruszka Krajna néven autonóm jogterület (kormányzósági terület) alakíttatik.

Zemplén, Sáros, Abaúj-Torna és Szepes vármegyék ruszinlakta területeinek közjogi rendezése az általános békekötésig függőben marad.

Ruszka Krajna határait a nemzetközi békeértekezlet végleges döntéséig ideiglenesen a Magyar Népköztársaság és Ruszka Krajna küldötteiből álló vegyes bizottság állapítja meg.
[...]

Kelt Budapesten, 1918. évi december hó 21. napján.”

Magyar Törvénytár. 1918. évi törvények és néptörvények. Budapest: Franklin Társulat, 1919. 214–215.

FEDINEC CSILLA

A Csehszlovákiához került Kárpátalja (1918–1921)

Az **1918. évi X. Néptörvény** által Károlyi Mihály kormánya autonómiát biztosított az északkeleti Felvidéken az ország egyik legerősebb térségében élő ruszin népnek. A terület hivatalos neve a törvény szerint: Ruszka Krajna. 1918 decemberében felállították Budapesten a ruszka krajnai minisztériumot Oreszt Szabó vezetésével, illetve a Munkács központú autonóm terület élére kormányzóknak nevezték ki Avgusztin Stefánt, ám már 1919 januárjában megkezdődött az idegen hadseregek bevonulása a területre. Ruszka Krajna határai folyamatosan szűkültek. A **román hadsereg** fennhatósága alá került a Felső-Tisza vidéke, a **csehszlovák katonaság** pedig elfoglalta az Ung folyóig terjedő nyugati térséget, Ungvárral együtt. A katonai térnyerés tovább folytatódott a magyarországi **Tanácsköztársaság** idején, amely a tanácsállam alkotmánya által is elismert ruszin autonóm területen március–április folyamán 40 napig állt fenn, és amelynek éppen a csehszlovák és a román katonai megszállás vetett véget a régióban.

A Magyarország részéről a ruszinlakta területek helyzetének rendezésére, s így a régió megtartására, a leválás vagy az el-

csatolás elkerülésére irányuló kormányzati erőfeszítésekkel párhuzamosan más fontos törekvések is befolyásolták Kárpátalja sorsát.

Az egyik az ún. **ukrán irányzat** volt, amely a máramarosi részen tudott a legerőteljesebben működni. Az irányzat képviselőinek az volt a fő célja, hogy elérjék Kárpátaljának Ukrajnához való csatolását. 1918. novembere és 1919. májusa között Kőrösmező központtal állt fenn a Hucul Néptanács, amely a rövid életű Hucul Köztársaságot is kikiáltotta. A kísérletnek a román hadsereg bevonulása vetett véget.

A másik próbálkozás elindítója az **észak-amerikai földrész ruszin–ukrán emigrációja** volt, amely állandó figyelemmel kísérte az óhaza eseményeit. Több szervezet is létrehozta, melyek közül döntő befolyást az 1918-ban az egyesült államokbeli Homesteadben Nyikolaj Csopej elnökletével megalakult Ruszinok Amerikai Néptanácsa gyakorolt az eseményekre. A néptanács megbízásából a szervezet célkitűzéseit Gregory Zhatkovych (magyarosan: Zsatkovics Gergely) ügyvéd fogalmazta meg. A szervezet belépett a Közép-Európai Demokratikus Szövetségbe, amelynek T. G. Masaryk volt az elnöke, aláírta a független közép-európai

A Központi Orosz (Ruszin) Nemzeti Tanács, 1919

Gregory Zhatkovych

népek közös céljait megfogalmazó nyilatkozatot, majd 1918. november 12-én Scrantonban megszavazta az általa ősi ruszin területeknek tartott vármegyéknek – Szepes, Sáros, Zemplén, Abaúj, Gömör, Borsod, Ung, Bereg és Máramaros – a Csehszlovák Köztársasághoz való csatolását azzal a feltétellel, hogy a csehszlovák állam autonómiát biztosít a többségi lakosságnak, azaz a ruszinoknak. A **scrantoni döntésről** értesítették Woodrow Wilson, az USA elnökét is.

Ennek nyomán a csehszlovák kormányt képviselő Edvard Beneš és Karel Kramář Kárpátalja ügyében az 1919. január 18-án megnyíló **párizsi békekonferenciára** nem a helyi, Magyarországgal szimpatizáló vagy az ukrán irányt képviselő szervezetek, hanem az emigránsok, a Ruszinok Amerikai Néptanácsa képviselőit, közte Gregory Zhatkovychot és az akkor már Csehszlovákiához tartozó Eperjes Ruszin Tanácsának elnökét, Anton Beszkidet hívta meg. Március 12-én a párizsi békekonferencián jóváhagyólag vették tudomásul a csehszlovák követeléseket Kárpátaljára vonatkozóan. Ezt követően, 1919. május 8-án a csehszlovák megszállás alatt levő Ungváron az eperjesi, az ungvári és a huszti ruszin tanácsok közös gyűlést tartottak, amelyen megalakították a Központi Orosz (Ruszin) Nemzeti Tanácsot. A Tanács kimondta a Csehszlovákiához való „önkéntes” csatlakozást. Augusztusban a csehszlovák kormány lépéseket tett, a megszállás kezdetétől fennálló katonai közigazgatás mellett, a polgári igazgatás megszervezésére.

Ebben a helyzetben került aláírásra 1919. szeptember 10-én a **Saint-Germain-i Szerződés**, melynek értelmében a régió, azaz Kárpátalja (Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros vármegyék nagyobb része) Podkarpatszka Rusz néven (a magyar nyelvhasználatban egyszerűsítve: Ruszinszkó) a Csehszlovák Köztársaság fennhatósága alá került – a népösszeírás szerint valamivel több mint 600 ezer lakossal. Ebből 370 ezren ruszinnak (orosznak, ukránnak), 102 ezren magyarnak, 80 ezren zsidónak vallották magukat; a többi nemzetiség: a román, a cseh, a szlovák, a német, a roma ennél jóval kisebb számú volt. A szerződésben Csehszlovákia kötelezte magát, hogy a területet önkormányzattal rendelkező autonóm egységként szervezi meg. E kötelezettség teljesítéséig ideiglenes Ruszin Autonóm Direktóriumot neveztek ki Gregory Zhatkovych elnökletével, aki családjával Ungvárra költözött.

1920. február 29-én megszületett a **Csehszlovák Köztársaság alkotmánya**, amely megerősítette, hogy Kárpátalja széles körű autonómiát fog kapni. Május 5-én G. Zhatkovychot, ismét ideiglenes jelleggel, azaz az autonómia megadásáig a terület kormányzójává nevezték ki. Az ideiglenesség magyarázatául többek között az szolgált, hogy a román katonaság még nem hagyta el Kárpátalját. Emiatt a régió kimaradt az 1920 tavaszán megtartott első csehszlovákiai nemzetgyűlési és szenátusi választásokból is. Ez év augusztus végére befejeződött a **román hadsereg kivonulása**, a terület státuszában azonban nem történt változás. Zhatkovychnak továbbra sem sikerült előbbre jutnia a kormánnyal folytatott tárgyalásokban, ezért kiábrándultan és csalódottan lemondott tisztségéről. 1921. május 17-én hivatalos búcsút vett Ungvártól és a nyár folyamán visszaköltözött az Egyesült Államokba.

Az elsősorban **ruszin kérdésként** jelentkező kárpátaljai politikai történésekkel párhuzamosan a magyar közösség is sajátos utat járt be.

Hosszú időt vett igénybe annak a ténynek a tudatosítása, hogy az új határok nem ideiglenes állapotot jeleznek, hanem véglegesek.

Anton Beszkid

KRONOLÓGIA

1918. július 23. Az egyesült államokbeli Homesteadben megalakult a Ruszinok Amerikai Néptanácsa.

1918. november 12. A Ruszinok Amerikai Néptanácsa elfogadta a scrantoni nyilatkozatot az „ősi ruszin területeknek” a Csehszlovák Köztársasághoz való csatolásáról.

1918. december 25. A Károlyi-kormány közzétette az 1918. december 21-én kelt X. sz. néptörvényt, melyben Ruszka Krajna néven területi autonómiát biztosított a magyarországi ruszinoknak.

1919. január Megkezdődött a csehszlovák és a román katonaság bevonulása Kárpátalja területére.

1919. január 20. A máramarosi Kőrösmezőn megalakult a Hucul Köztársaság.

1919. március 12. A párizsi békekonferencia jóváhagyólag tudomásul vette a Kárpátaljára vonatkozó csehszlovák követeléseket.

1919. március 21. – április 29. Tanácsshatalom Kárpátalján.

1919. május 8. Ungváron megalakult a Központi Ruszin (Orosz) Nemzeti Tanács, amely kimondta a Csehszlovákiához való „önkéntes” csatlakozást.

1919. szeptember 10. A Saint-Germain-en-Laye-i szerződés értelmében Kárpátalját Podkarpatszka Rusz néven, az autonómia ígéretével, a Csehszlovák Köztársasághoz csatolták.

1919. november 10. Kinevezték Podkarpatszka Rusz Autonóm Direktóriumát. Elnök: Gregory Zhatkovych.

1920. február 29. Az elfogadott csehszlovák alkotmány megerősítette, hogy Kárpátalja autonómiát fog kapni.

1920. május 5. Gregory Zhatkovychot Kárpátalja kormányzójává nevezték ki.

1920. augusztus 30. Befejeződött a román katonaság kivonulása Kárpátaljáról.

1921. május 17. G. Zhatkovych kormányzó lemondott tisztségéről.

A Csehszlovákia függetlenségéről és a kisebbségek védelméről szóló szerződés (Saint-Germain-en-Laye, 1919. szeptember 10. Hatályba lépett 1920. július 16-án, a Nemzetek Szövetségének védelme alá helyezve a Nemzetek Szövetsége Tanácsának 1920. november 29-i határozatával.)

„10. cikk. Csehszlovákia kötelezi magát, hogy a Kárpátoktól délre lakó rutének területét a Szövetséges és Társult Főhatalmak által megállapított határok között a Csehszlovák Államon belül olyan autonóm egység alakjában fogja megszervezni, amely a Csehszlovák Állam egységével összeegyeztethető legszélesebb körű önkormányzattal lesz felruházva.”

Halmosy Dénes: *Nemzetközi szerződések 1918–1945. A két világháború közötti korszak és a második világháború legfontosabb külpolitikai szerződésai.* Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Gondolat Könyvkiadó, 1983. 89–93. o.

Ruszinszkói Magyar Jogpárt: Szózat a ruszinszkói magyarsághoz!

„Új világ áll előttünk, melyhez nehez szívvel, de alkalmazkodnunk kell. Ez alkalmazkodás nem lehet sem több, sem kevesebb, mint a kötelességteljesítés. Kötelességeink teljesítése új hazánk és régi magyarságunk iránt. E kettőt összeköti a föld, melyen élünk s melyen meghalunk kell. E föld – az új helyzetben Podkarpatska Rus autonóm területe – hazánk volt s hazánknak kell az új köztársaságban is maradnia.”

Ruszinszkói Magyar Hírlap, 1920. augusztus 3.

A munkácsi gimnázium

A magyar közösség az első lépéseket a felszámolásra ítélt magyar gimnáziumi oktatás megmentése (Munkácson, Beregszászban és főleg Ungváron, ahol petíciókat fogalmaztak meg az ügyben, illetve megpróbálkoztak önerőből iskolát alapítani), valamint saját politikai szervezeteinek létrehozása érdekében tette. Ebben a korai időszakban megalakult **kárpátaljai magyar pártok:** Magyar Jogpárt, Óslakosok Autonóm Pártja, Keresztényszocialista Párt, Kisgazda-, Kisiparos és Földműves Párt. Kezdetből nagy befolyása volt a lakosságra a Csehszlovákiai Kommunista Párt magyar tagozatának.

Kárpátalja magyar lakossága az államváltást és annak következményeit sajátosan élte meg. El kellett telnie egy bizonyos időnek ahhoz, hogy ráébredjenek arra: egy új állam fennhatósága alá kerültek. A nemzetközi szerződések megkötéséig a valóságtól teljesen elrugaszkodva gondolkodtak a körülöttük zajló eseményekről. A hivatalnokok és a tisztviselők az első időszakban nem tették le a kötelező az esküt az új csehszlovák államra. A magyar értelmiség értetlenül állt szemben azzal a ténnyel, hogy megnövekedett a „ruszinok” politikai öntudata, nincs szándékukban a magyar politikára támaszkodni, saját érdekeiket önállóan akarják képviselni. Kárpátalja egészének sorsát eldöntő nemzetközi szerződések megkötése után döbrentek csak rá valóságos helyzetükre, drámaként, tragédiaként fogták fel, ami velük és anyaországgal történt. Azért, hogy könnyebben tudják elviselni a tragédiát, bűnbakot kerestek, akire a felelősséget háríthatják a történelemért. Ebbe a bűnbak szerepbe helyezték a zsidóságot. A határok megváltoztathatatlanságának

tudatosításával párhuzamosan megfogalmazták azt az igényüket, hogy ha már határ van köztük és anyaországuk között, akkor legalább legyen átjárható ez a határ, s ne vasfüggöny. (Winston Churchill 1946-ban híres fultoni beszédében először elhangzott, hogy vasfüggöny húzódik keresztül Európán.) A magyarság életében megjelent egy új vonás: megtapasztalták, mit jelent kisebbségben élni. Az Osztrák-Magyar Monarchiát sokféle nemzetiség alkotta, s az első világháborút lezáró békéket éppen e nemzetiségek elszakadásával kialakított új államok létrehozása jellemezte, illetve egy új nemzeti kisebbség – a magyarok megjelenése.

Az ungvári görög katolikus székesegyház

Az ungvári gimnázium

Tudja-e?

■ A *ruszinok* a történelmi Magyarország északkeleti Felvidékén, elsősorban Zemplén, Ung, Bereg, Máramaros vármegyékben élő szláv lakosság, akik a 14–18. század folyamán telepedtek le ezen a vidéken. A magyar történelemben 1918-ig elsősorban ruténeknek (ruthéneknek), utána ruszinoknak (ritkábban oroszoknak), 1938 után rövid ideig magyarosozoknak, majd ismét ruszinoknak nevezték őket. Nyelvük az ukránhoz áll a legközelebb, a politikai síkra terelt fő vitakérdés, hogy a ruszin nyelv a több évszázados különélés alatt önálló nyelvvé vált (lásd az orosz, az ukrán és a belorusz nyelv kialakulását az ószlávból), vagy csupán az ukrán nyelv dialektusa. 1945 után a szovjet fennhatóság alá került Szovjetunióban a ruszin mint külön nemzetiség nem létezett, ukránoknak nyilvánították őket. Az 1991 óta független Ukrajna sem ismeri el hivatalosan a ruszin nemzetiséget, szemben más országokkal, például a szomszédos Szlovákiával vagy Magyarországgal. Pontos számuk így megállapíthatatlan. A görögkeleti (pravoszláv) és a görög katolikus vallást gyakorolják.

■ A kárpátaljai ruszinokat földrajzi elhelyezkedés szerint két fő csoportra oszthatjuk: a síkvidéken és a Kárpátok alacsony nyúlványain élnek a völgy-, illetve síklakók:

a dolisnyánok, a Kárpátok gerince közelében, a hegyvidéken pedig a hegylakók: a verhovinaiak. Az utóbbiak népcsoportjai: a huculok, a bojkok és a lemkek.

■ A *szlovákok* nagyobb arányú betelepítése a mai Kárpátalja területére a 18. század második felétől történt. Legnagyobb számban az első világháború után, amikor a terület a Csehszlovák Köztársasághoz került. 1938–1939-et követően a szlovákok jelentős része, főleg azok, akik 1919 után települtek a vidékre, arra kényszerültek, hogy visszatérjenek szülőföldjükre. A II. világháború után a kárpátaljai magyarok és a németek egy része szlováknak mondta magát, hogy ezzel elkerülje a megtorlást. A 2001-es népszámlálás adatai szerint 5,6 ezren élnek a területen. Jelentős részük szétszórtan, az ukránok között él, a terület nyugati részében. Második világháború idején és a szovjet időszakban nem volt szlovák nyelvű oktatás. A helyzet Ukrajna függetlenné válása, 1991 után változott meg. Az ungvári egyetemen szlovák tanszéket is nyitottak. A szlovákok etnikai öntudatának megőrzésében jelentős szerepet játszott és játszik a vallás. A múltban a szlovákok majdnem kizárólag a római katolikus egyházhoz tartoztak. Többségük ma is római katolikus, de vannak közöttük görög katolikusok és protestánsok (lutheránusok) is.

IRODALOM

Angyal Béla: Magyar szervezetek és mozgalmak Csehszlovákiában 1918–1921. 1–2. r. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 2000. 1. sz. 3–28.; uo. 2000. 2. sz. 67–84.

Fedinec Csilla: Kárpátalja anno (közigazgatási vázlat). *Pánsíp* 1999. 30–38.

Fedinec Csilla: *A kárpátaljai magyarság történeti kronológiája 1918–1944*. Nostra Tempora 7. Fórum Intézet, Lilium Aurum Könyvkiadó, Galánta – Dunaszerdahely, 2002.

Fedinec Csilla: Államfordulat a hétköznapokban (Ungvár 1918–1920). In: Fedinec Csilla (szerk.): *Nemzet a társadalomban*. Teleki László Alapítvány, Budapest, 2004. 105–115.

Kobály József: Kárpátaljai rutének. Mítosz és valóság. *Dunatáji Figyelő* 1992. 2. sz. 38–40.

Szarka László: Keleti Svájc – Illúzió vagy utópia? A Károlyi-kormány nemzetiségi minisztériumának működése. In: Zeidler Miklós: *Trianon*. Osiris Kiadó, Budapest, 2003. 755–764.

Tóth István: Ruszin autonóm törekvések és Trianon. *Forrás* 1997. 5. sz. 46–54.

Udvari István: Ruszinok. In: Ács Zoltán (szerk.): *Együtt élő népek a Kárpát-medencében*. Auktor Könyvkiadó, Budapest, 1994. 177–199.

*

Deschman Alajos: *Kárpátalja emlékei*. Tájak-körök-múzeumok könyvtára. Budapest, 1990.

Krúdy Gyula: *Havasi kürt. Ruszin-Krajna kistükre*. [1919] Felsőmagyarország Kiadó, Miskolc, 2001.

Olbracht, Ivan: *Átok völgye. Nikola Suhaj, a betyár*. Generál Press Kiadó, Budapest, [2005].